

Jaunuolių dvasingumo šiuolaikinės kaitos tendencijos

Vanda Aramavičiūtė

Profesorė socialinių mokslų daktarė
Vilniaus universiteto Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 76 25

Straipsnyje pirmiausia iškeliamas kultūros ir globalizacijos sąsajų dialektikos klausimas. Taip pat siekiama atskleisti globalizacijos tyrėjų ir kultūrologų požiūrį į globalizuotos kultūros poveikį žmonių santykiams kaip jų dvasingumo išraiškai. Šiuo požiūriu aptariamos naujos tarpininkaujamojo bendravimo formos ir jų galimi padariniai asmens dvasiniam tapsmui. Atkreipiamas dėmesys ir į emancipacijos bei individualizmo įtaką žmonių santykių raidai. Apibrėžus dvasingumą kaip autentišką asmens ir pasaulio santykį, grindžiamą aukščiausiomis vertybėmis, apibūdinami mokinių dvasingumo kaitos ypatumai, pasireiškiantys ankstyvoje jaunystėje. Kadangi santykių kokybę rodo ir nulemia internalizuotos dvasinės vertybės, tai straipsnyje lyginamuoju aspektu pateikiama informacija apie kognityvų vertybių internalizacijos lygmenį ir jo kaitos tendencijas, užfiksuotas 1998, 2001 ir 2005 metais.

Pagrindiniai žodžiai: globalizacija, kultūra, dvasingumas, vertybės, vertybių internalizacija.

Įvadas

Šių laikų globalizacijos tyrėjai (A. Giddens, 2000; E. Džežulskis-Dienys, 2004; K. Thompson, 1990; J. Tomlinson, 2002; B. Kuzmickas, 2003; J. Morkūnienė, 2003 ir kt.) pažymi, kad globalizacija negali būti tinkamai suprasta be ryšio su kultūra. Kartu keliamas klausimas, kodėl globalizacija ir kultūra yra esmingai susijusios, kokią įtaką globalizacija daro kultūrai ir kiek besikeičianti kultūra gali paveikti žmonių ir tikrovės santykius, o per tai ir dvasinį jų pasaulį. Todėl kai kurie autoriai, ieškantys atsakymo, kaip nusakyti kultūros esatį globalizacijos atžvilgiu, kultūrą įvardija kaip ypatingą globalizacijos matmenį.

Tačiau pati kultūros idėja laikoma labai sudėtinga ir sunkiai apčiuopiama, todėl keliama

ir kiti klausimai: kas gi iš tikrųjų priklauso kultūriniam globalizacijos matmeniui ir kaip tiksliau nusakyti pačios kultūros dimensiją. Tad ir šiame straipsnyje bus siekiama visų pirma aptarti kultūros įtaką šių laikų žmogaus kaip asmens santykiams, dvasingumo išraiškai, atskleisti mokinių, besimokančių bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos vyresnėse klasėse, kai kurias dvasingumo kaitos tendencijas.

Kultūros įtaka asmens santykiams

Globalizacijos tyrėjų požiūriu, apibrėžiant kultūrą, pravartu turėti galvoje veiklos būdus, padedančius žmonių gyvenimą padaryti prasmingą. Tokiu atveju kultūra suvokiama kaip prasmės sritis, aprėpianti visas žmogaus veiklos sritis ir teikianti svarbias asmenines prasmes kaip

reikšmingas dvasinio gyvenimo ištakas. Tokį požiūrį remia ir kultūrologai. Jie kultūros sampratoje pabrėžia veiklos, bendravimo, kūrybos būdus ar labiau akcentuoja žmogaus veiklos bei gyvensenos prasminį vertybinį (dvasinį) kultūros požymį (A. Greimas, 1991; V. Berenis, 1995; L. Donskis, 1991; A. Gaižutis, 1993; A. Maceina, 1993; M. Lukšienė, 1993 ir kt.). Pasak kultūrologo A. Andrijausko (2000), modernioji vakarietiškos kultūros sampratos sąvoka dažniausiai siejama su dvasiniu, moraliniu tobulėjimu, neatsiejamu nuo dvasinių vertybių visumos.

Globalizacija daro tam tikrą poveikį prasminiam žmogaus gyvenimo laukui. Todėl siekiama išsiaiškinti, kaip globalizacija pakeičia prasmės konstravimo kontekstą: kaip ji veikia asmens santykius su vietos bendruomene bei pavieniais žmonėmis, kokį daro poveikį vertybėms, kuriomis grindžiami šie santykiai, kaip vyksta vertybių internalizacija, kinta asmens dvasinis tapatumas ir pan. Remiantis A. Giddenso (2000) požiūriu, globalizacija yra dvilypis vyksmas, kuris apima globalius ir grynai vietinius, asmeninius pokyčius. Kultūrinis matmuo aprėpia abu šiuos vyksmo aspektus. Dėl to kultūra dažnai pavadinama esmine sudėtingo susisaistymo dalimi, lemiančia tiek pavienių asmenų, tiek bendruomenių veiksmų padarinius. Kita vertus, pavieniai veiksmai, atliekami tam tikrame vietos gyvenimo fone, gali turėti ir globalių padarinių. Vadinasi, per kultūros matmenį, pasak A. Giddenso, gali atskleisti lokalaus ir globalaus dialektika.

Tačiau globalizacija silpnina kultūros saitus su pastovia vietoje. Nors kultūros atotrūkis nuo vietovės ir atveria globalesnius kultūrines nuovokas ir patirties akiračius ir per tai stiprina pasaulio, kaip visumos, suvokimą, bet šis procesas kartu kelia ir tam tikrą nacionalinės kultūros bei tautinių vertybių išnykimo, taip pat

kosmopolitizmo įsitvirtinimo grėsmę. Dėl to „globalizacija laikoma didžiausiu kultūriniu laimėjimu ir tuo pat metu didžiausiu jo pavojumi“ (E. Džežulskis-Dienys, 2004, p. 175). Šalia to iškyla ir žmonių savitarpio santykių kaitos problema: kiek ir kaip besikeičiančios kultūrinės nuostatos gali paveikti šių santykių raidą.

Kaip žinoma, pastaruoju metu žmonių santykiams ypač turi didelę įtaką sparčiai paplitusios tarpininkaujamo bendravimo formos, vykdomos pasitelkus informacines technologijas ir keičiančios įprastus bendravimo stereotipus. Dabartinei visuomenei būdingas naujas komunikacijos būdas – „tarpininkaujamoji sąveika“ (J. Tompson, 1990), kuri pasiekama žiniasklaidos ar kitomis technologinėmis priemonėmis. Kita vertus, nors šis bendravimas ir turi daug akivaizdžių teigiamų pranašumų, bet kartu verčia abejoti, ar jo metu sukuriami santykiai nėra tik erzaciniai, antrarūšiai, negyvyrišiai, ar jie gali patenkinti tikro artumo ir intymumo poreikį, ar tai nėra tik „atsaistyto intymumo“ (J. Tomlinson, 2002), arba „kvazisąveikos“ (K. Thompson, 1990), forma. Ir pati didžiausia abejonė – kuria linkme technologijų tarpininkavimas keičia moralinius žmonių ir pasaulio santykius: juos sustiprina ar susilpnina, o gal net suluošina, o kartu kiek ir kaip paveikia asmenybės dvasinį pasaulį.

Be abejo, žmonių santykiams turi įtakos ir kitos globalios tendencijos: didėjanti individų emancipacija, arba pastangos išsivaduoti iš kai kurių tradicinių priklausomybių (bendruomeninių, šeimos, pilietinių, konfesinių), besiplečiantis individų autonomiškumas, galintis virsti individualizmu, skatinančiu žmonių santykių susvetimėjimą. Pasikeitę santykiai gali destruktiviai paveikti asmens dvasingumą, nes į individualizmą linkęs žmogus dažniau išlieka abejingas dvasinėms vertybėms.

Todėl kiekvienam siekiančiam rasti savo gyvenimo prasmę žmogui tenka pačiam angažuotis aukščiausioms vertybėms įgyvendinti. Dvasingumas, išryškėjantis per autentišką asmens ir pasaulio santykį, gali padėti įsiliesti į globalizuotos kultūros erdvę ir taip pat turėti įtakos tolesnei jos raidai. Suprantama, kad šiame kontekste iškyla vertybių, kaip autentiškų žmonių santykių garanto, pasirinkimo problema ar, kitaip pasakius, dvasingumo turinio apibrėžties aktualumas.

Nors nuo antikos laikų pasaulio pažinimas siejamas su tiesos, gėrio, grožio vertybėmis, vadinamomis transcendentalijomis, įkūnijančiomis dvasinę žmogaus būtį. Tačiau pastangos sukonkreinti šių vertybių turinį suponuoja įvairius jų klasifikacijų kriterijus, savo ruožtu sunkinančius išskirti atskiras vertybių sistemas. Todėl nėra lengva sudaryti vientisą vertybių sistemą, įeinančią į dvasingumo turinį. Matyt, dėl šios priežasties dabartinių tyrėjų nuomonės dėl dvasingumo turinio gana įvairuoja. Mat vieni tyrėjai dvasingumą sieja su atskiromis vertybėmis (religinėmis, dorovinėmis, estetinėmis, nacionalinėmis ir pan.), kiti pasikliauna tik emociniais išgyvenimais, nesigilindami į jų ištakas ir ryšį su vertybėmis. Treti remiasi tik bendruomenės susitarimu dėl pripažįstamų bei formuotinų vertybių ir pan. Lietuvos edukologai (B. Bitinas, L. Jovaiša, V. Aramavičiūtė, E. Martišauskienė, O. Tijūnelienė, D. Verbylaitė ir kt.), apibrėžiantys dvasingumą kaip asmens ir pasaulio bei metapasaulio santykį, stengiasi jį grįsti visų pamatinių dvasinių vertybių (tiesos, gėrio, grožio ar tiesos, gėrio, grožio, šventumo) internalizacija.

Remiantis šia dvasingumo samprata, ilgalaikių tyrimų **objektu** pasirinkta mokinių dvasinių vertybių internalizacijos kaita ir reguliavimo pedagoginės galimybės ankstyvoje jaunys-

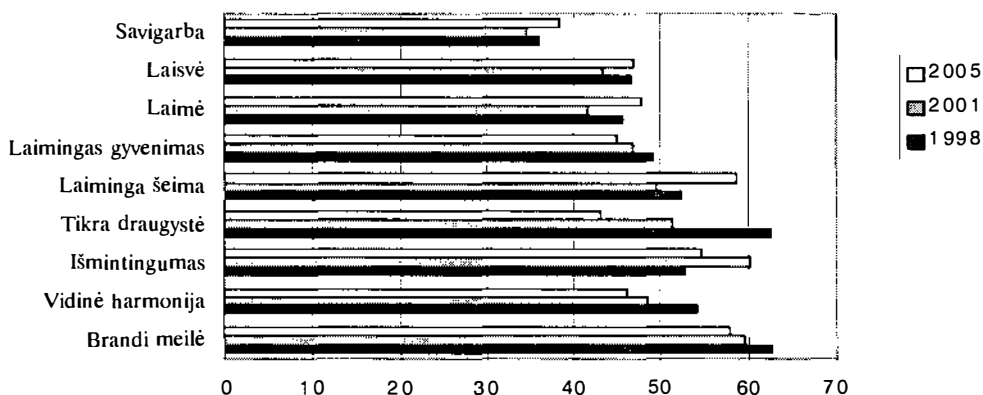
tėje. **Tyrimo tikslas** – remiantis tyrimų duomenimis, išryškinti vyresniųjų mokinių dvasinių vertybių internalizacijos kaitos tendencijas, vykstančias šių laikų globalizacijos kontekste. **Konkretūs tyrimo uždaviniai:** 1) apibūdinti kognityvaus vertybių internalizacijos lygmens kaitos ypatumus; 2) išryškinti emocinio lygmens pokyčius; 3) nustatyti praktinio lygmens pakitimus.

Tyrimo metodai: M. Rokeach vertybinių orientacijų tyrimo metodika, požiūrių ir elgesio aprašai, B. Dodonovo emocinių išgyvenimų adaptuotas testas, nebaigtų sakinių testas, projekcinis („Saulės“) metodas, statistiniai metodai (absoliučių ir procentinių dažnių skaičiavimas, faktorinė ir koreliacinė analizė, chi kvadrato kriterijus). Tyrimo duomenys buvo tvarkomi panaudojus statistikos duomenų apdorojimo paketą SPSS (*Statistical Package for Social Science*), programinės įrangos 10.0 versiją.

Tyrimas buvo organizuotas **trimis etapais**. Pirmame etape (1998) atsitiktinės atrankos būdu ištirta 220 vyresniųjų mokinių, antrame etape (2001) – 257 mokiniai ir trečiame etape (2005) – 127 mokiniai, besimokantys Vilniaus, Klaipėdos ir Šilalės mokyklose.

Požiūrio į dvasines vertybes kaitos ypatumai

Kaip kognityvaus lygmens išraiška, požiūris į vertybes rodo asmens pažintinį, emocinį santykį su vertybėmis. Požiūrio įtaką asmens dvasingumui priklauso nuo to, kiek jis išreiškia konkrečios vertybės svarbumo pripažinimą ir jo pagrindimą. Todėl tiriant vyresniųjų mokinių požiūrį į dvasines vertybes, atsižvelgta į: 1) *vertybių svarbumo pripažinimo laipsnį*; 2) *vertybių svarbumo įprasminimo (pagrindimo) pobūdį*. Šitaip norėta nustatyti, kurias vertybes



1 pav. Labiausiai pripažįstamos vyresniųjų mokinių terminalinės vertybės

mokiniai skiria prie svarbiausių ir kuo grindžia jų išskyrimą.

Siekiant atskleisti *vertybių svarbumo pripažinimo* laipsnį, taikyta M. Rokeach metodika, pagal kurią buvo nustatomas pripažinimo rangas 18 terminalinių (galutinių, aukštesnių, vertybių – tikslų) ir 18 instrumentinių (padedančių įkūnyti terminalines) vertybių. Skirdami vertybei atitinkamą rangą, mokiniai pripažino jos svarbumo laipsnį ir kartu išreiškė savo požiūrį į vertybę. Drauge nustatyta, kiek pakito mokinių požiūris į minėtas vertybes per aštuonerius metus.

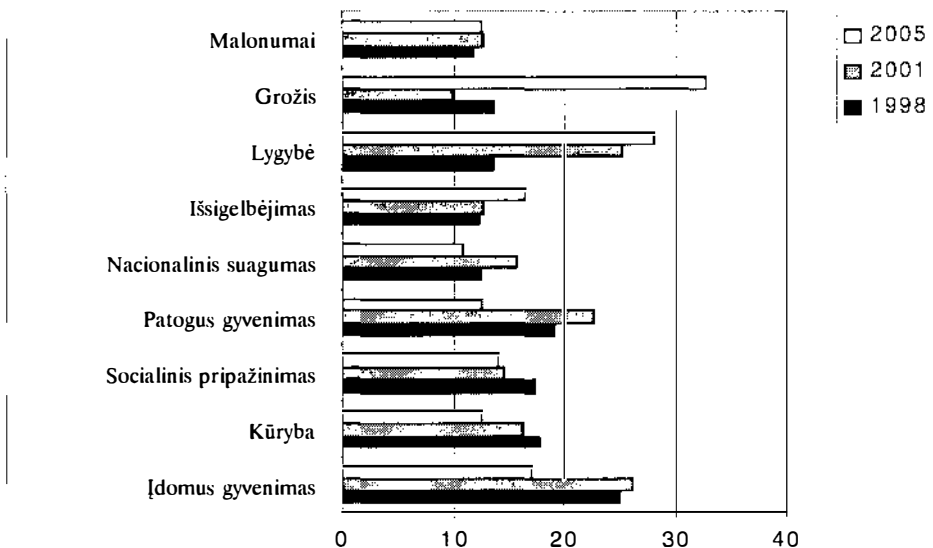
Vyresniųjų mokinių terminalinių vertybių palyginimas pagal labai didelį ir didelį jų svarbumo pripažinimą, kaip jų labai palankaus ir palankaus požiūrio išraišką, parodė, kiek skiriasi šių vertybių pripažinimas 1998, 2001 ir 2005 m. (1 pav. pateikiami duomenys, gauti susumavus labai didelio ir didelio vertybių pripažinimo rezultatus).

Gauti lyginamieji duomenys rodo, kad daugiau kaip pusė (62,7–54,1 proc.) 1998 m. tirtų mokinių *svarbiausiomis terminalinėmis vertybėmis* laikė *brandžią meilę ir vidinę harmoniją*. Beveik tiek pat jų – *išmintingumą, tikrą draugystę*

ir laimingą šeimą. Mažiau kaip pusė (49,0–45,5 proc.) – laimingą gyvenimą, laimę ir laisvę, daugiau kaip trečdalis (35,4 proc.) – savigarbą. Taigi terminalinių vertybių hierarchijoje atsidūrė *brandi meilė ir vidinė harmonija* kaip gėrio pamatas.

Be abejonės, tai teigiamas reiškinys, nes abi šios vertybės sudaro žmogaus dvasingumo branduolį. Psichologijoje ir filosofijoje abi šios vertybės įvardijamos kaip plačios vertybinės orientacijos, turinčios aiškų prasmingumą ir daugiausia lemiančios asmenybės tapsmą. Antra vertus, šios vertybės gana glaudžiai susijusios su išmintingumu, tikra draugyste, laiminga šeima, laimingu gyvenimu, iš dalies ir su laime, laisve, savigarba. Apibendrintai kalbant, su vertybėmis, kurios padeda pasiekti gyvenimo gerovę ir pilnatvę – asmeninę ir kitų žmonių. Filosofinėje ir psichologinėje literatūroje pabrėžiama, kad didelis meilės, draugystės, šeimos, lygybės pripažinimas gali rodyti kryptį į *kitų gerovę, vidinės harmonijos, išmintingumo, laimingo gyvenimo, laisvės, savigarbos – į asmeninį tobulumą*.

Palyginus šiuo aspektu duomenis su 2001 m. gauta tyrimo rezultatais, didelių skirtumų ne-



2 pav. Mažiausiai vyresniųjų mokinių pripažįstamos terminalinės vertybės

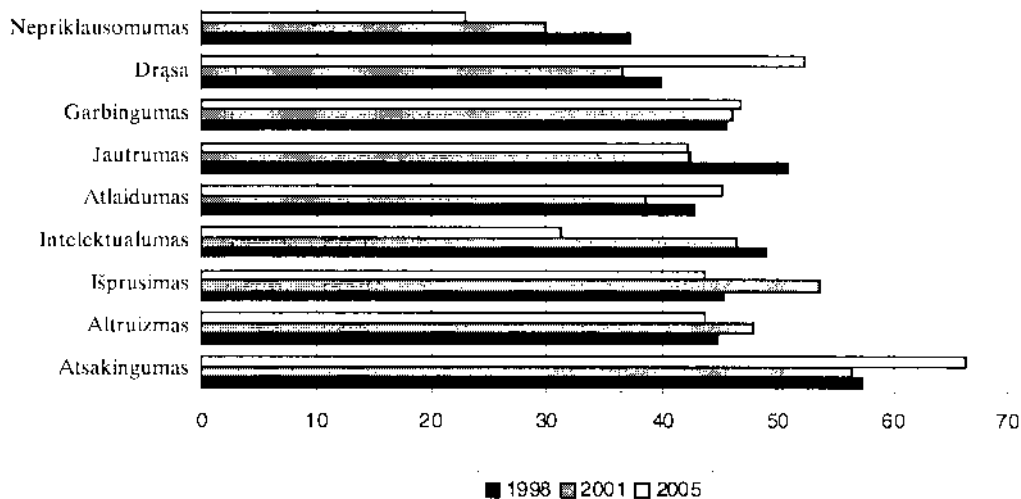
rasta. Galima sakyti, kad vyresniųjų mokinių požiūris į šias terminalines vertybes išliko beveik stabilus, išskyrus kai kuriuos svyravimus. Tai parodo šiek tiek (7,6 proc.) padidėjęs išmintingumo pripažinimas, iš dalies ir laimės (6,0 proc.). Tarp vertybių, kurias vyresnieji mokiniai mažiau pripažino, – tikra draugystė (11,6 proc.) ir vidinė harmonija (5,8 proc.). Tam tikra mokinių nuomonių kaita užfiksuota ir laisvės, laimingos šeimos ir laimingo gyvenimo skalėje, bet šie pokyčiai nebuvo statistiškai reikšmingi.

2005 m. tyrimo nustatytos kai kurios požiūrio į minėtas vertybes kaitos tendencijos: 1) dar labiau sustiprėjęs neigiamas požiūris į tikrą draugystę (8,1 proc. daugiau tiriamųjų nemano, kad tai svarbi vertybė), taip pat į išmintingumą (9,6 proc.), brandžią meilę (2,5 proc.) ir vidinę harmoniją (2,1 proc.); 2) taip pat stipresnis teigiamas požiūris į laimingą šeimą (9,1 proc. daugiau mokinių, ją pripažįstančių),

į laimę (5,9 proc.), iš dalies į laisvę (3,6 proc.) ir į savigarbą (3,7 proc.).

Duomenų analizė taip pat parodė, kurias terminalines vertybes vyresnieji mokiniai *nelinkę manyti esant reikšmingas* (2 pav.).

Tarp tokių vertybių 1998 m. atsidūrė *grožis, lygybė, išsigelbėjimas ir nacionalinis saugumas* (tik apie aštuntadalį ar septintadalį tiriamųjų jas teigė esant svarbias vertybes). Kaip ir malonumus, šias vertybes pripažino mažai vyresniųjų mokinių. Nedaug skyrėsi ir *kūrybos* bei *socialinio pripažinimo* rangas (tik per šeštadalį tirtų mokinių jas skyrė prie svarbių vertybių). Vadinasi, šiems vyresniesiems mokiniams tautos laisvė ir nepriklausomybė, taika ir lygiateisiškumas, taip pat kūryba nebuvo reikšmingi dalykai, bet veikiau prilygstantys hedonistinėms ir pragmatinėms vertybėms – malonumams, patogiam gyvenimui. Pernelyg menkas šių vertybių pripažinimas gali silpninti mokinių nuostatas patiems tobulėti ir drauge rūpin-



3 pav. Labiausiai vyresniųjų mokinių pripažįstamos instrumentinės vertybės

tis kitų gerove, taip pat savo ruožtu plėsti tiesioginio ir netiesioginio hedonizmo ribas.

2001 m. tyrimo duomenys didelių skirtumų taip pat neatskleidė, o tik parodė ryškesnį (12,6 proc.) lygybės ir beveik nežymų (3,1 proc.) nacionalinio saugumo pripažinimo padidėjimą. Tačiau 2005 m. rasta, kad vyresniųjų mokinių teigiamas požiūris į nacionalinį saugumą vėl linkęs silpnėti (4,9 proc. mažiau tiriamųjų jį įvardijo kaip svarbią vertybę). Panaši kaitos tendencija užfiksuota ir kūrybos atžvilgiu. Antra vertus, buvo nustatytas gana ryškus teigiamas vyresniųjų mokinių požiūrio į grožį pokytis: beveik ketvirtadalis daugiau mokinių teigiamai vertino grožį.

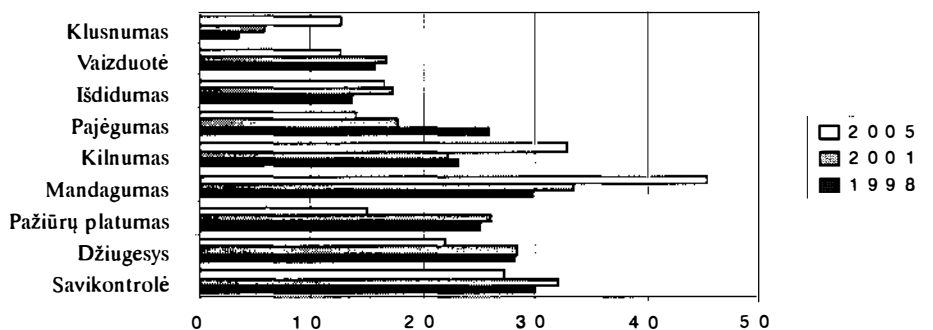
Išnagrinėjus *instrumentinių vertybių* pasiskirstymą pagal tą patį *svarbumo pripažinimo* kriterijų, taip pat išryškėjo atitinkama jų hierarchija ir kaitos tendencijos (3pav.).

1998 m. tyrimo duomenimis, svarbiausia instrumentinė vertybė vyresniesiems mokiniams buvo *atsakingumas* (tai pripažino daugiau nei pusė jų). Svarbios vertybės – *altruizmas, intelek-*

tualumas, išprusimas (mažiau nei pusė tiriamųjų), taip pat *jautrumas ir garbingumas* (nors mažiau mokinių joms skyrė labai aukštą rangą). Ne tokios svarbios vertybės – *atlaidumas, drąsa ir nepriklausomumas* (daugiau nei trečdaliui mokinių). Tai rodo, kad 1998 m. tirti mokiniai pirmenybę teikė *dorovinėms vertybėms*, kaip gėrio branduoliui, tarp kurių įterpė ir *gnostines vertybes*, turinčias ryšį su tiesa.

Palyginus 2001 m. mokinių požiūrį į tas pačias vertybes, pokyčių rasta nedaug. Kaip ir terminalinių vertybių atžvilgiu, juos tikslinga įvardyti tik kaip kai kurių nuomonių svyravimus, labiau susijusius su tiriamųjų požiūriu į išprusimą, nepriklausomumą, jautrumą ir drąsą pokyčiais. Jie rodo, kad tarp 2001 m. tirtų vyresniųjų mokinių šiek tiek daugiau buvo pripažįstančių išprusimo (8,3 proc.) ir mažiau – jautrumo (8,5 proc.) ir nepriklausomumo (7,2 proc.) vertę.

2005 m. atliktas tyrimas taip pat rodo, kad atsakingumas, kaip pati svarbiausia instrumentinė vertybė, dar labiau pripažįstama nei anks-



4 pav. Mažiausiai vyresniųjų mokinių pripažįstamos instrumentinės vertybės

čiau (10,0 proc. daugiau respondentų ją laikė svarbia). Tai ištis vertas dėmesio faktas, nes atsakingumas ne tik suponuoja taurius dorovinius žmonių santykius su pasauliu, bet ir jos dėka atsiranda daugelis kitų dorovinių vertybių. Šalia to daug palankesnis statusas skiriamas ir drąsai – kitai reikšmingai dorybei (net 15,9 proc. tiriamųjų ją įvardijo kaip svarbią). Pasak T. Merton (2003), bailumas – vienas iš didžiausių dvasinio gyvenimo priešų, jis daro žmogų tarsi susidvejusį, nuolat svyruojantį, nepasiekiantį tikro paprastumo. Kartu stiprėja ir teigiamas požiūris į atlaidumą – svarbią dvasinę vertybę ir silpnėja – į išprusimą ir intelektualumą kaip gnostines vertybes, galinčias daryti netiesioginę įtaką asmens dvasingumui.

Kadangi instrumentinės vertybės tarsi atlieka instrumento funkciją įkūnijant terminalines vertybes, todėl auklėjamuoju požiūriu ypač aktualu išsiaiškinti *tas instrumentines vertybes*, kurių vyresnieji mokiniai *nelinkę pripažinti*, nes jos gali apsunkinti terminalinių vertybių realizacijos vyksmą (4 pav.).

Akivaizdu, kad 1998 m. mažiausiai pripažįstama šio amžiaus mokinių vertybė buvo *klusnumas*. Remiantis filosofine ir teologine min-

timi (M. Rupniko, 2001; T. Merton 1997 ir kt.), pagrindinė nepripažinimo priežastis dažniausiai klusnumo, kaip autentiškos dvasinio gyvenimo laikysenos, prielankumo kitam, neatsiejamo nuo meilės, nesuvokimas. Tada klusnumas gali būti suvokiamas kaip žmogų nuasmeninantis nusižeminimas: tokios nuomonės gana dažnai laikėsi ir vyresnieji mokiniai. Jie taip pat nebuvo linkę suteikti aukštą rangą ir išdidumui, skatinančiam kelti ne vien savo pranašumą (kurį pabrėždavo nemažai tiriamųjų), bet ir didelių siekių turėjimą, savo vertės pajautimą ir saugojimą, neišsižadėjimą savo taurių principų. Nepakankamai buvo pripažįstama ir vaizduotė, pajėgumas, kaip kūrybiškos ir produktyvios veiklos vidiniai instrumentai. Nors kilnumas ir mandagumas vertinami aukščiau instrumentinių vertybių hierarchijoje, bet tik apie ketvirtadalį respondentų joms skyrė aukštą rangą (panašiai buvo vertinama ir pažiūrų platumas, savikontrolė). Koreliacinės analizės rezultatai parodė, kad per mažas šių vertybių pripažinimas gali kliudyti išsaugoti brandžią meilę, laimę, laimingą šeimą, nacionalinį saugumą, slopinti ir taip menką polinkį kūrybai, silpninti savigarbos jausmą ir socialinę pripažinimą.

2001 m. duomenys parodė, kad buvo tik šiek tiek daugiau mokinių, labiau pripažįstančių mandagumą (5,9 proc.) ir pajėgumą (apie 2 proc.). O 2005 m. duomenys išryškino padidėjusį teigiamą požiūrį ne tik į mandagumą (12,2 proc. daugiau respondentų jį skyrė prie svarbių vertybių), bet ir į kilnumą (10,8 proc.) bei klusnumą (6,7 proc.). Tačiau savikontrolė, požiūrio platumas, džiugesys, vaizduotė tapo dar mažiau pripažįstamomis vertybėmis nei 2001 m.

Kaip jau minėta, tyrimų metu buvo siekiama nustatyti, kaip vyresnieji mokiniai suvokia terminalinių ir instrumentinių *vertybių prasmę*. Tiriamųjų buvo prašoma paaiškinti, kuo remdamiesi jie vienas vertybes priskiria prie svarbiausių, o kitas – prie nesvarbiausių (po šešias vertybes iš kiekvienos grupės). Vertinimo kriterijumi buvo pasirinktas vertybių *prasmės suvokimo gilumas*, kurį apibrėžiant svarbiausias orientyras – vertybės svarbos nurodymas ne tik sau, bet ir kitiems, arba tai, ką gero ta ar kita vertybė gali teikti ne tik jų pačių, bet ir kitų žmonių ar bendruomenės gerovei.

Remiantis tyrimo duomenimis, 2001 m. vyresnieji mokiniai prasčiau suvokė terminalinių vertybių prasmę nei 1998 m.: beveik 20 proc. mažiau ją siejo su aukštesniu asmeninės gerovės lygmeniu, t. y. manė, kad šios vertybės padeda tapti brandesne, darnesne asmenybe. Todėl padaugėjo mokinių, suteikiančių terminalinėms vertybėms *hedonistinę, pragmatinę prasmę* („man bus maloniau“, „man bus lengviau“, „man bus patogiau“ ir pan.), kreipiančių į žemesnį asmeninės gerovės lygmenį. Į kito asmens ir savo dvasinės gerovės dermę linko labai mažai mokinių (mažiau nei 5 proc.). Taip pat buvo vyresniųjų mokinių, kurie vertybių prasmės negalėjo paaiškinti, o tik konstatavo, kad ji svarbi ar nesvarbi (1998 m. tokių mokinių buvo apie 7,8 proc., 2001 m. – 10,2 proc.).

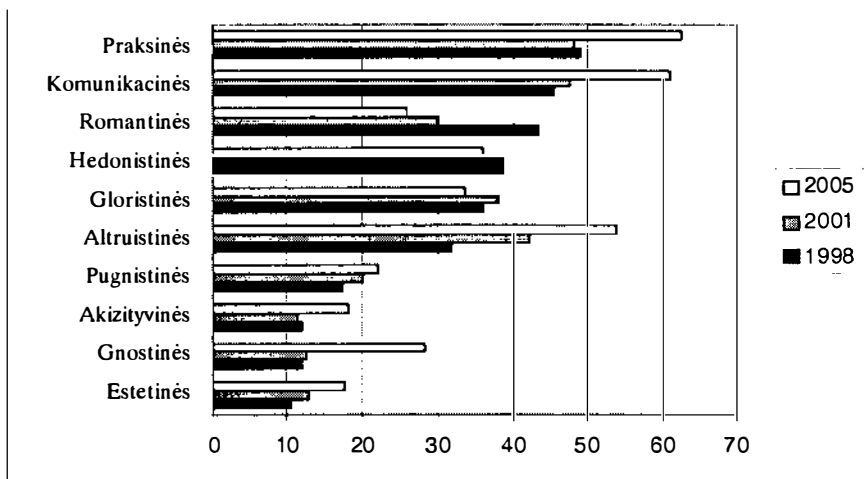
Tačiau 2005 m. tirtų mokinių terminalinių vertybių prasmės įžvalgos yra beveik adekvачios 1998 m. tyrimo rezultatams. Kita vertus, instrumentinių vertybių prasmę vyresnieji mokiniai suvokia dar prasčiau nei terminalinių.

2001 m. tirtų mokinių instrumentinių vertybių prasmės suvokimas taip pat buvo prastesnis nei 1998 m. Tai rodo, kad vyresniame mokykliniame amžiuje stiprėja hedonistinė bei utilitarinė orientacija į dvasines vertybes. O mokinių orientacija į vertybes, kaip į prasmingos saviraiškos bei saviraidos šaltinį, padedantį patenkinti savo ir kitų žmonių aukštesnius poreikius (pažintinius, dorovinius, estetinius, religinius, profesinius ir kt.), silpniau išreikšta. Vadinasi, į vertybes imama vis dažniau žvelgti kaip į hedonizmo ir pragmatizmo instrumentą nei kaip į savo ir kitų prasmingo teigimo ir brandinimo šaltinį. Tačiau 2005 m. tyrimo duomenys tarsi verčia sušvelninti šią išvadą, nes jie lyg ir nerodo stiprėjant šią tendenciją, bet kad labiau grįžtama prie ankstesnės (1998 m.) būklės.

Emocinio vertybių internalizacijos lygmens pokyčiai

Užimdamos skirtingą vietą žmogaus motyvacijos struktūroje, įvairios emocijos daro nevienodą įtaką asmens dvasiniam tapsmui. Be abejo, pirmiausia tai priklauso nuo to, kokie pasaulio daiktai ar reiškiniai jas sukelia, kiek jie yra žmogui reikšmingi, kokius atitinka jo poreikius. Todėl ir patiriamos emocijos įgyja skirtingą traukos galią – tampa trokštamomis, malonios ar, atvirkščiai, neprasmingos, nemėgiamos, žadinančios neigiamus individo vaizdinius.

Tos emocijos, kurios teikia patį didžiausią malonumą, rodo individo *emocinį kryptingumą*. Pasak šio klausimo tyrėjo B. Dodonovo (1978), tada individas jaučia ypatingą trauką ne bet ku-



5 pav. Vyresniųjų mokinių požiūris į savo išgyvenimus

rioms, o tik tam tikroms emocijoms. Tai rodo, kad jis turi susiformavęs teigiamą požiūrį į tam tikrus emocijų kompleksus, kurie stipriai susiję su atitinkamais jo poreikiais. Toks požiūris ir laikytinas emocinio kryptingumo rodikliu.

Pasinaudojus B. Dodonovo testu, buvo nustatyta, kurie išgyvenimai teikia patį didžiausią malonumą vyresniesiems mokiniams ir kiek šie išgyvenimai gali būti svarbūs jų dvasingumui, t. y. kiek gali jį atspindėti ir turėti įtakos jo tolesnei sklaidai. Remiantis požiūrio palankumo kriterijumi, išaiškėjo, kurie emociniai išgyvenimai vyresniesiems mokiniams teikia didžiausią malonumą bei pasitenkinimą ir kiek jie susiję su atskiromis dvasinėmis vertybėmis. Sumavus labai palankaus ir palankaus požiūrio duomenis, gauti tokie rezultatai (5 pav.).

Matyti, kad emocijos, kurios 1998 m. tiriamiesiems teikė visų maloniausių išgyvenimus (džiaugsmingą susijaudinimą, pakilimą, pasitenkinimą, gerą nuotaiką, susidomėjimą, gėrėjimąsi ir pan.) buvo *praksinės ir komunikacinės*, kylančios jiems dirbant ir bendraujant su artimais

žmonėmis ir įeinančios į dvasinių išgyvenimų sritį. Be abejo, tai teigiamai vertintinas reiškinys. Kartu akivaizdus *altruistinių* emocijų, sudarančių dorovinių jausmų šerdį, atsilikimas nuo hedonistinių. Taip pat itin žema *estetinių* emocijų, išskylančių individui suvokiant gamtos ir įvairių meno kūrinių grožį, vieta vyresniųjų mokinių emociniame pasaulyje. *Gnostinės* emocijos, arba naujų ar nepaprastų mokslo faktų išgyvenimai, taip pat būdingi tik nedidelei mokinių daliai. Vadinasi, tiek gero darymas savo artimiesiems žmonėms, tiek meno ir gamtos grožio suvokimas, taip pat mokslo pažinimas vyresniame mokykliniame amžiuje teikė mažai teigiamų emocijų. Kitaip pasakius, tiek kai kurios dorovinės vertybės, randančios atgarsį žmonių tarpusavio santykiuose, tiek estetinės – meno bei gamtos grožyje, tiesos – mokslo pažinimo procese, nedažnai tampa teigiamų išgyvenimų šaltiniais. Tai kartu rodo ir nepakankamą šių vertybių emocijų internalizacijos lygį.

Po trejų metų to paties amžiaus mokinių išgyvenimai mažai pakito. 2001 m. buvo rasta tik daugiau (10,6 proc.) mokinių, patiriančių al-

truistinius, arba malonius išgyvenimus, kylančius padarius ką nors gera savo artimiesiems, ir taip pat mažiau – išgyvenančių romantines emocijas (13,3 proc.).

2005 m. tyrimo duomenys atskleidė daugiau pozityvių pokyčių, vykstančių dabartinių vyresniųjų mokinių emociniame pasaulyje. Patys ryškiausi – didėjanti mokinių trauka *gnostinėms* (15,7 proc. daugiau respondentų jas vertina palankiai), *praksinėms* (14,2 proc.), *komunikacinėms* (13,6 proc.) ir *altruistinėms* (11,5 proc.), emocijoms, sudarančiomis dvasinių išgyvenimų branduolį. Taip pat šiek tiek pagausėjo (4,6 proc.) mokinių, kuriems malonių išgyvenimų teikia meno ir gamtos grožio suvokimas. Visos šios emocijos, pozityviai veikiančios individo vidinį pasaulį, lengvina dvasinių vertybių internalizaciją, o drauge spartina dvasinės asmenybės brandimą.

Išvados

1. Globalizacijos procesai daro poveikį kultūrai, kitais parametrais įprasmindami žmogaus būtį. Globalizuota kultūra, skatinanti tarpininkaujamo bendravimo įsigalėjimą, gali suponuoti santykius, silpniau susijusius su dvasinėmis vertybėmis ar net tampančius perdėm individualistiniais.
2. Apibrėžus dvasingumą kaip autentišką asmens ir pasaulio santykį, grindžiamą aukščiausiomis (tiesos, gėrio, grožio) vertybėmis, šių vertybių internalizacija tampa dvasingumo raidos pamatu. Todėl, norint atskleisti dvasingumo raidos ypatumus, aktualu gilintis į dvasinių vertybių internalizacijos kognityvų, emocinį ir elgesio lygmenis ir jų raiškos pobūdį.
3. Kognityvaus lygmens duomenys atskleidė, kad daugiau nei pusė vyresniųjų mokinių iš terminalinių vertybių, atliekančių aukštesnių

gyvenimo tikslų funkciją, labiausiai pripažino brandžios meilės, tikros draugystės, vidinės harmonijos, išmintingumo, laimingos šeimos svarbą. Per aštuonerius metus požiūris į tas pačias vertybes, kaip dvasingumo turinio pamatą, nedaug tepakito: ženkiausiai pozityviai (9,1 proc.) pasikeitė požiūris į laimingą šeimą, o negatyviai – į tikrą draugystę (19,1 proc.). Mažiausiai vyresnieji mokiniai (tik kas septintas aštuntas) pripažino grožio, lygybės, išsigelbėjimo, nacionalinio saugumo, malonumų ir kūrybos reikšmę. Antra vertus, laikui bėgant, požiūris į grožį ir lygybę linkęs keistis pozityvia linkme, o į kūrybą – negatyvia, į nacionalinį saugumą – labiau svyruoti nei didėti ar mažėti.

4. Tarp instrumentinių vertybių dominuoja atsakingumo pripažinimas, kuris turi aiškia didėjimo tendenciją. Požiūris į drąsą ir atlaidumą taip pat tampa pozityvesnis. Tuo tarpu pozityvus požiūris į gnostines vertybes, taip pat į jautrumą ir nepriklausomumą mažėja. Tačiau mažiausius vertinimus vyresnieji mokiniai skyrė klusnumui, išdidumui, vaizduotei, iš kurių tik klusnumo reitingai pozityviai kito. Taip pat ryškėjo pozityvesnis ir mandagumo bei kilnumo vertinimas.
5. Kartu atsiskleidė nepakankamai gilus terminalinių ir instrumentinių vertybių prasmės suvokimas (tik mažiau nei pusė tirtų mokinių ją suvokė pakankamai giliai). Tai rodo, kad vyresniame mokykliniame amžiuje stiprėja orientacija į vertybes kaip į pragmatizmo, utilitarizmo bei hedonizmo šaltinį. Antra vertus, terminalinių vertybių prasmingumą tiriamieji įžvelgė giliau nei instrumentinių. Tokiu atveju per menkas instrumentinių vertybių prasmės suvokimas gali tapti nemaža kliūtimi siekiant įgyvendinti terminalines vertybes kaip aukštesnius ar ga-

lutinius gyvenimo tikslus. Todėl teigiamo požiūrio į dvasines vertybes plėtotė ankstyvoje jaunystėje išlieka aktuali pedagoginė problema.

6. Tarp emocijų, daugiausiai teikiančių vyresniems mokiniams maloniausių išgyvenimų, buvo praksinės ir komunikacinės, mažiau-

siai – estetinės ir gnostinės. Tačiau pastebima ir pozityvių pokyčių emociniame pasaulyje – didėjanti trauka ne tik mokslinėms ir komunikacinėms, bet ir altruistinėms ir iš dalies, nors ir nelabai žymiai – gnostinėms ir estetinėms, emocijoms.

LITERATŪRA

Adshead D., *Facilitating Spiritual Development in the Content of Culture Diversity* // Education, Culture and Values, 2000. Vol. 5 / Ed. by M. Leicester, C. Modgil and S. Modgil. London and New York, 2000.

Andrijauskas A., *Kultūros universumas: morfologinės analizės prolegomenai* // Kultūrologija. 6, Vilnius: Gervėlė, 2000.

Aramavičiūtė V. *Auklėjimas ir asmenybės dvasinė branda*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.

Donskis L. *Moderniosios sąmonės konfigūracijos*. Vilnius: Baltos lankos, 1994.

Džežulskis-Dienys E. *Filosofija šiuolaikiškai*. Kaunas: Technologija, 2004.

Giddens A. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai, 2000.

Greimas A. *Iš arti ir iš toli*. Vilnius: Baltos lankos, 1991.

Jameson F. *Kultūros posūkis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002.

Kavolis V. *Kultūros dirbtuvė*. Vilnius: Baltos lankos, 1996.

Kuzmickas B. *Globalizacija – priklausomybės ir tapatybės* // Globalizacija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

Lukšienė M. *Pedagogika ir kultūra* // Lietuvos švietimo gairės. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993.

Maceina A. *Kultūra: kultūros filosofija* // Kultūros prigimtis. Vilnius: Mintis, 1993.

Martišauskienė E. *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2004.

Merton T. *Gyvenimas ir šventumas*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1997.

Morkūnienė J. *Taikos kultūra – naujoji globalinio mąstymo paradigma*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

Rupnik M. *Perėjimo kultūra*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001.

Taylor Ch. *Autentiškumo etika*. Vilnius: Aidai, 1996.

Tomlinson J. *Globalisation and Culture*. Polity Press in association with Blackwell, 2000.

Tompson J. *Ideology and Modern Culture*. Cambridge: Polity Press, 1990.

TENDENCIES OF CHANGE IN YOUTH SPIRITUALITY WITHIN THE CONTEXT OF GLOBALISATION

Vanda Aramavičiūtė

Summary

This article raises the problem of culture and globalisation coherence. It also aims to present the attitude of globalisation and culture researchers towards influence of globalisation culture on interpersonal relations, as expression of spirituality. Outspread new forms of mediating communication and their possible effects on individual's spiritual becoming are described in such context. The study also focuses on in-

fluence of emancipation and individualism on quality of interpersonal relations.

Having determined spirituality as person's authentic relation with the world based on the highest values, the article analyses certain peculiarities of senior teenagers' spirituality expression. Following the attitude that quality of relations is conditioned by internalised spiritual values, the value internalisation

situation, as actual expression of spirituality, is determined as the object of the analysis.

On the basis on the longitudinal research data, received in 1998, 2001 and 2005, the tendencies of change in cognitive level of values internalisation are highlighted. With application of M. Rokeach research methodology, it is proved that over 8 years there was little change in senior teenagers' attitude to terminal values: mature love, real friendship, internal harmony, wisdom, happy family. More vivid positive changes were observed in acknowledgment of happy family, equality, beauty; negative changes occurred in evaluation of real friendship, creativity and national security. A very positive evaluation was revealed towards such an instrumental value as responsibility with a clearly expressed growing tenden-

cies in acknowledgment. Senior teenagers start evaluating other values more favourably. They include: courage, leniency, politeness, dignity, obedience. However, evaluation of sensitivity, independence, self-assumption, imagination is decreasing.

The study revealed insufficiently deep validity of spiritual values significance. This allows for conclusion that orientation of senior teenagers to values as source of pragmatism, utilitarianism and hedonism is strengthening. However, the essence of terminal values is perceived deeper than that of instrumental ones. Consequently, insufficient perception of instrumental values in person's life may impede implementation of terminal values. The acknowledgement of relevance of separate values as well as their reasoning is a topical pedagogical problem.

Їteikta 2006 06 22

Priimta 2006 06 30